

רק אנחנו יכולים לספר על החיים שלנו

הדרך ממתודה מחקרית לפעילות בקהילה
במטרה ליצור שינוי חברתי

ד"ר רבקה הלל לביאן

"רק אנחנו יכולים לספר על החיים שלנו", כך אמרה מסקרה שפראו תשרי, נערה אתיופית, בסיום תהליך של סדנת PHOTO IS:VOICE שהתקיימה באדיס אבבה, אתיופיה.

לפני שנים רבות, בעת שירותי הצבאי בנח"ל, הדרכתי "חברות רחוב". במהלך התקופה הזו למדתי את המשמעות של הקשבה, נראות ושייכות. התנסות זו הייתה עבורי משמעותית ביותר ועיצבה את חיי המקצועיים. לאחר לימודי האקדמיים עבדתי הן כמחנכת והן כיועצת בשני בתי ספר לנוער במצבי סיכון. בשנת 2015 התנדבתי דרך ארגון PHOTO IS:RAEL בהדרכת נוער במצבי סיכון באמצעות צילום. אחרי שנים באקדמיה, הרגשתי שחזרתי למקום שאהבתי. התחלתי בעבודה עם קבוצה של נערים ונערות, ובמקביל, כחוקרת, פניתי לספרות המקצועית ונחשפתי למתודולוגיה בשם PHOTOVOICE שלא הייתה מוכרת בארץ.

PHOTOVOICE הינה מתודולוגיה איכותנית בתחום של מחקר פעולה שיתופי, ובמסגרתה חוקרים מספקים מצלמות למשתתפים מקבוצות מוחלשות או מודרות, כדי שיוכלו לתעד נושאים שחשובים להם. המתודולוגיה PHOTOVOICE פותחה על ידי קרוליין וונג ואן-מרי בוריס (Wang & Burris, 1994; 1997). היא מציעה למשתתפים דרכים חדשות ורפלקטיביות לתפיסת העולם סביבם וכן דרך לחקור את סביבתם ולייצגה במטרה לפעול לשינוי, כחלק מפרקטיקה של העצמה אישית וחברתית. המשתתפים במחקר עושים זאת על ידי תיעוד, צילום ושיח על הצילומים ומשמעותם. לתיעוד ניתנת פרשנות על ידי המצלמים והפרשנות מובאת בפני קהל צופים, במטרה להביא למודעות לנושא, להעלותו לשיח הציבורי כדי לייצר שינוי חברתי.

מתודולוגיה זו מתבססת על שלוש גישות תיאורטיות:

פדגוגיה דיאלוגית-ביקורתית

פאולו פריירה (Freire) היה מחנך ברזילאי ותיאורטיקן רב השפעה בתחום החינוך. הוא נולד למשפחה מהמעמד הבינוני וחווה עוני ורעב בתקופת השפל הגדול של שנת 1929. התנסות זו השפיעה על השקפת עולמו החינוכית. פריירה האמין מאוד בחינוך, אך הייתה לו ביקורת על שיטת החינוך הקיימת, החינוך ה"בנקאי", שבה כפי שמכניסים כסף לבנק ומוציאים

מחקר וכתובה של שחרור זהויות יביאו לריפוי ולחיוזוק הזהות הבין-מעמדית והבין-מגדרית. המושג השלישי, **שוליים**, מביע עמדה פוליטית חברתית רדיקלית, אתר של יצירתיות שבו נקבע מה אנו רוצים להיות וכיצד. כלומר, שלא נחכה להכרה של השולט בלגיטימיות שלנו (מוצפי-האלה, 2007). המחקר הפמיניסטי הביא ליצירת סדר יום אפיסטמולוגי חדש, מעבר למחקר על נשים ולמען נשים, התרחב המחקר לקבוצות מוחלשות כגון מיעוטים גזעיים ואתניים, גם על ידי סימון אנשים מן השורה כמקור ידע לגיטימי וכשדה מחקר ראוי. על פי אפיסטמולוגיה זו, התנאי להבנת מבני הכוח והיכולת להיחלץ מהם הוא הבנת המציאות דרך עיני המשתתפים. הצבת התנסויותיהם של המשתתפים במרכז המחקר חושפת עולם מורכב, דרך עיניהם, וראייה מורכבת בהתייחס לשאלה הנחקרת. האפיסטמולוגיה הפמיניסטית והגותו של פריירה (1981) מובילות להבנה שכל מחקר הוא פוליטי, מכיוון שהוא מתקיים ופועל בתוך מערך של יחסי כוח (קרומר-נבו, לביא-אג'אי, הקר, 2014).

צילום תיעודי

צילום תיעודי משמש לעיתים קרובות כדי לעזור להביא לשינוי חברתי. מטרתו לתת קול לאנשים נטולי כוח, לאפשר להם לשתף את סיפוריהם ואת תפיסות העולם שלהם. התצלומים הם לא רק מסמך של משהו שקיים, הם פרשנות של העולם שנעשית על ידי הצלם. במאמר ביקורתי על צילום תיעודי טוענת רסלר (2006) כי תכליתו של הצילום לייצג באופן חזותי מודעות חברתית בתוך תפיסת עולם ליברלית. לדבריה, לרוב צילום כזה נושא מידע על קבוצת אנשים נטולי כוח וממוען לאנשים המבוססים מבחינה חברתית. כהמשך לתפיסה זו טוענת אריאלה אזולי (2006) כי הצילום הוא מכשיר של כוח שאיננו ניתן לפירוק מן היסודות המרכיבים אותו – מצולם, צלם וצופה. תורת הצילום על פי אזולי (2006) מבוססת על ניתוח הצילום כצירוף בין שני מפגשים משלימים: הראשון בין המצלמה, הצלם והמצולם, והשני בין הצילום לצופה. צירוף שני המפגשים הופך את הצילום לאירוע רב-ממדי. סונטאג (2012) מוסיפה כי גם אם המצלמה תופסת מציאות ולא רק מפרשת אותה, עדיין **התצלומים הם פרשנות של העולם שנעשית בידי הצלם**: "התצלומים אשר כשלעצמם אינם יכולים להסביר דבר, הרי הם הזמנות אינסופיות לדוקציה, לספקולציה ולפנטזיה" (סונטאג, 2012, עמ' 28).

ההווה שלנו כיום הוא חזותי, ודימויים חזותיים משפיעים על בניית ידע (Rose, 2012). השימוש במתודולוגיית PHOTOVOICE מרחיבה את אופי הצילום מאמנות חזותית לתהליך חברתי ופוליטי רב-משתתפים. כוחה של המתודולוגיה נובע לא רק מהתמונות אלא גם מהפרשנויות הדיאלוגיות, אשר יובהרו במהלך שלב הדיון. לא ניתן להשתמש בצילום כדי להבין מצב חברתי או אחר ללא פרטי הקשר, הערות של המשתתפים, חיזוק ידע, פרשנות, ונכונות לשינוי חברתי. כאשר החוקר מבקש שהמשתתפים יספרו או יכתבו סיפורים על הצילומים, המשתתפים שולטים באופן שבו החוקרים מפרשים את התמונות. אנו מעוניינים באופן שבו המשתתפים שלנו רואים את התמונות ולא רק בתמונות עצמן, ומתייחסים אל התמונה כאל נקודת כניסה להבנת נקודת המבט של המשתתף על הסביבה. למעשה, אנו בוחנים את היחסים שבין המשתתף, התמונה, והאופן שבו הופקה. בניגוד לצילום תיעודי מסורתי, שבו צלמים מתעדים את האחר, PHOTOVOICE מאפשר למשתתפים לתעד את הראייה שלהם את העולם ולספר עליה. הדימוי נמצא תמיד בין הדברים לבין הערך התודעתי שלהם, או, כפי שכותב פוקו, בין "המילים לדברים" (פוקו, 2011).

אותו בכספומט כך מפקידים ידע אצל התלמידים ודורשים אותו במבחן. לדידו, זהו חינוך לצייתנות. פריירה ביקש לייצר שינוי חברתי, שתחילתו בחינוך, והוא שם דגש על תהליך ההעצמה, שיכול לצמוח רק מתוך הקהילות עצמן. בעיניו רק חינוך דיאלוגי יוכל להביא לשינוי. החינוך הדיאלוגי, על פי פריירה, הוא שיח שוויוני בין מורה לתלמיד, שיח הנובע מחיי הלומדים ומבוסס על כבוד הדדי. שני הצדדים לומדים זה מזה ונוצר תהליך של שינוי אצל שניהם. המורה מסתמך על עולמם התרבותי של הלומדים, וכך נוצר שיח מפרה משותף. הדיון נועד לייצר שינוי ברמת הפרט ושיפור איכות החיים החברתיים.

פריירה מדבר על פיתוח "תודעה ביקורתית", הבנה עמוקה של האופן שבו העולם עובד בשדות שונים, למשל חברה, פוליטיקה ומגדר, בדגש על יחסי הכוח הפועלים במרחבים אלו, וזאת כדי שהאדם יוכל להשפיע על מצבו שלו. הפדגוגיה הביקורתית רואה במרחב החינוכי מרחב פוליטי. במונח "תודעה ביקורתית" מתייחס פריירה לתהליך של דיכוי, ולדבריו ניתוח ביקורתי של הכוחות המעצבים את המערך החברתי הוא צעד ראשון בדרך לשינוי. במונחים של פריירה, התמונות משמשות כסוג של קוד שמשקף מציאות חברתית, פוליטית, כלכלית יומיומית שמשפיעה על חייהם של אנשים.

בספרו "מכתבים למורה, לאלה המעזים ללמד" (2015) הוא מדגיש כי **לפדגוגיה הדיאלוגית יש חשיבות לא רק מבחינה פוליטית אלא גם מבחינה מתודולוגית**, מפני שהמשתתפים בדיאלוג מעורבים בתיאור האירוע אך גם בפרשנותו. כלומר, גם המשתתפים וגם החוקרים מעורבים בחומר הנלמד תוך שהם מצלמים, מפרשים את הצילומים שצילמו, מפרשים את העולם ומציעים דרכים לתיקון העולם. לדבריו, חינוך דיאלוגי, בהיותו מאפשר ביטוי והקשבה, הוא ביטוי לעמדה ערכית של הקשבה הדדית ולכן באפשרותו להציף בעיות אמיתיות ומחשבות על שינוי המצב הקיים. הפדגוגיה הביקורתית מניחה כי לחינוך יש כוח לשנות את המציאות (פריירה, 2015).

הגישה הפמיניסטית

תיאוריה של זכויות אדם עניינה בדרך שבה חברה צריכה להתנהל כדי שתהא צודקת, היא דנה בבעיות בחברה וכיצד ניתן לתקן אותן. עמדת המוצא האונטולוגית המשותפת לכל הזרמים הפמיניסטיים, העוסקים בזכויות אדם, היא שהחברה האנושית רוויה בקונפליקטים, וקבוצות חברתיות נאבקות על משאביה החברתיים והחומריים (קרומר-נבו, לביא-אג'אי, הקר, 2014). הגישה הפמיניסטית מהווה ביקורת משפטית וחברתית על החברה ובוחנת את סוגי הפערים החברתיים-כלכליים. גישה זו שואפת **לחשוף אי-צדק ולתבוע את שינוי המצב**, תוך דגש על חשיבות השמעת קולן של קבוצות שאינן בעמדת כוח. על פי הגישה הפמיניסטית, **ידע נבנה באמצעות יחסים חברתיים**, על ידי דיאלוג והצגת הצרכים של הצדדים השונים (קמיר, 2002). מתוך הזרמים הפמיניסטיים מתחבר מחקר זה לפמיניזם הרדיקלי או "פמיניזם עם חזון", כפי שמכנה אותו בל הוקס (2002), ועל פיו מערכות של דיכוי מכל סוג קיימות רק בהקשר חברתי ופועלות ביחס לכמה מערכות דיכוי נוספות. על כן רק עימות עם מציאות זו יאפשר שינוי. בחשיבתה של הוקס שלושה מושגים עיקריים: תודעה ביקורתית, פוליטיקה של זהויות ושוליים. אדם בעל **תודעה ביקורתית** לא יקבל מערכות דיכוי כעובדה נתונה, הוא יפעל לשינוי. מטרתם העיקרית של הוקס ושל פריירה (1981) היא ליצור תודעה ביקורתית בקרב תלמידיהם. הוקס טוענת **לניפוץ זהויות**, ובעיניה רק תהליך פסיכולוגי של

כדי שיובן בתודעה האנושית הדימוי נדרש להקשר (מכטר, 2019). כשהצלם מתבונן בתצלום שצילם הוא מקבל שיקוף של תמונת עולמו הפנימי ושל התהליך שעבר במהלך הצילום (בוצר, 2015). ללא הפרשנות של התהליך שעבר לא נוכל להיות שותפים לו. אזולי מרחיבה את ראיית הצילום וטוענת שהוא הרבה יותר מטכניקה ודימוי – הוא מחייב תפיסה חדשה של אזרחות (אזולי, 2006). למתודולוגיית PHOTOVOICE שלוש מטרות עיקריות (Wang, 2006): לתעד ולשקול את נקודות החוזק והחולשה של הקהילה ושל האדם, תוך עירוב אנשים בתהליך של הקשבה ודיאלוג פעילים; לקדם התבוננות פנימית ודיאלוג ביקורתי בנושאים אישיים וקהילתיים; ולהגיע לקובעי המדיניות.

בתחילת דרכה התמקדה מתודולוגיית PHOTOVOICE בשלושה מרחבים – בריאות, מחוסרי דיור וחינוך. המשתתפים במחקר מקבלים לידיהם מצלמה והם מתבקשים – כפי שכבר צוין – לתעד היבטים שונים של חייהם. באמצעות הצילומים מנסים לעורר דיון ניתוחי בקבוצות מיקוד או במסגרת ראיונות עם משתתפי המחקר. המשתתפים מספרים על חשיבות התייעוד מהזווית האישית שלהם. עצם השילוב בין התייעוד החזותי שאותו יוצרים המשתתפים במחקר לבין תגובתם לאחר מכן, בקולם האישי, יוצרת שכבה עשירה של מידע, שככל הנראה לא הייתה מתקבלת באמצעות כל אחת מהדרכים הללו לחוד. השילוב הייחודי בין שתי הדרכים הללו ככלי מחקר מסייע לערב את המשתתפים במחקר, ולחשוף את סיפורם תוך שילוב הקהילה במיזם, באמצעות הצגת הממצאים בתערוכה (Latz et al., 2016). במשך השנים נוספו מרחבים אחרים ל-PHOTOVOICE, למשל חקר אנשים עם צרכים מיוחדים, הורות ופליטים. מתודולוגיית ה-PHOTOVOICE מסייעת בחקירת ההבנות של משתתפי המחקר, וזאת כדי ליצוק תובנות חדשות על המציאות החברתית והתרבותית שלנו. שיטת מחקר זו נעה בין המרחב האישי לציבורי בניסיון להחצין ולהעלות לתודעה מאבקים ציבוריים, באמצעות תמונות, סיפורים ושיח ביקורתי. כך, למעשה, מתודולוגיית PHOTOVOICE מרחיבה כאמור את משמעות הצילום לכדי כלי של מאבקים חברתיים ופוליטיים (Sutton-Brown, 2014).

שיטות מחקר שיתופיות כדוגמת PHOTOVOICE פותחו בתגובה לביקורת על שיטות המחקר שבהן החוקר הוא הסמכות הבלעדית. לעומת שיטת המחקר המסורתית, הצבת משתתפי המחקר במרכז מאפשרת להם יכולת פעולה עצמאית ומגוונת יותר. תחת גישה זו, הגדרת החוקר משתנה מעט והוא נתפס יותר כגורם מסייע או משגיח מאשר כסמכות בלתי-מעוררת. מתודולוגיית PHOTOVOICE מעודדת את המשתתפים להדגיש את ההיסטוריה והחוויות האישיות שלהם, ולהתמקד בסיפור הפרטי שלהם (Sutton-Brown, 2014). השימוש ב-PHOTOVOICE נעשה בעיקר במחקרים בעלי אופי השתתפותי או בקהילות שיתופיות. המתודולוגיה נמצאה יעילה ביצירת סביבת שיח נוחה ובטוחה, המרחיבה את הידע ומעלה מודעות למגוון רחב של נושאים (Simmonds et al., 2015).

ישנם תשעה צעדים הדרושים ליצירת מחקר בשיטת PHOTOVOICE

בחירה וגיוס של קובעי מדיניות ומנהיגים חברתיים

הנחה בסיסית בשיטת PHOTOVOICE היא ששיתוף הצילומים לצד הסיפורים הנלווים עם קהל צופים ומאזינים מוביל לשינויי מדיניות. על כן, ישנה חשיבות יתרה בבחירת קהל היעד ובזיהויו. בקרב קהל הצופים חייבים להימצא אנשים שאוחזים במספיק כוח כדי להניע דיון ושינוי פוליטי. אם בקהל לא יימצאו אנשים בעלי השפעה, אזי מטרת-העל של הנעת מהלך חברתי לא תתממש.

גיוס קבוצה של משתתפים למחקר

ההקשר של המחקר משפיע על הליך גיוס המשתתפים שבו החוקר בוחר. אפשרויות הגיוס תלויות בהגדרות שאותן קובע מראש החוקר, אך נדרשים צעדים החלטיים כדי למשוך אנשים המשקפים מאפיינים מסוימים, כגון מגדר, מוצא אתני, מגבלות או מצב בריאותי. מכיוון ששיטת PHOTOVOICE מתמקדת בעיקר באוכלוסייה מוחלשת או מודרת, לעתים יהיה קושי להשיג גישה אליה. במקרים כאלה החוקר יכול לחבור לארגונים מקומיים לשם קבלת מידע על קהילה זו או אחרת. קבוצת מחקר בת שבעה עד עשרה משתתפים תהיה מיטבית כדי לעודד שיח עמוק בין המשתתפים. בהנחה שישנם יותר משתתפים, עדיף לחלקם לשתי קבוצות שוות, עד מספר מקסימלי של עשרה משתתפים בכל קבוצה.

הצגת המתודולוגיה למשתתפים ומתן אפשרות לדיון קבוצתי

הפגישות הקבוצתיות הראשונות מטרתן ליצור היכרות בין המשתתפים, להסביר על המתודולוגיה ולדון על הסיכונים ועל האחריות של המשתתפים בהיותם צלמים. מציגים בפני המשתתפים מחקרי עבר, מציגים לפנייהם את גודל האחריות והאפשרות שלהם להניע שינוי חברתי באמצעות פועלם ומקיימים דיון על הפן האתי של הצילום.

קבלת הסכמה מדעת

מכיוון ששיטת PHOTOVOICE היא מחקר על בני-אדם, נדרשת הסכמה אתית להליך. החוקרים צריכים להבהיר למשתתפים האפשריים אודות התרומה או הסיכון שכרוך בהשתתפותם, אודות מטרת המחקר, וכן להבהיר להם שההשתתפות הינה בהתנדבות. נכון גם להתייחס ולהדגיש בפני המשתתפים שהם עשויים ללכוד בעדשת המצלמה אנשים אחרים שאינם משתתפים במחקר, ויש לשים דגש על שאלות אתיות הנובעות מכך.

הצבת נושא התחלתי לצילום

חוקרים בשיטת PHOTOVOICE בדרך כלל בוחרים נושא כללי ראשוני ולאחר מכן מבקשים מהמשתתפים לבחור שאלות מסוימות, בעיות או עניינים ונושאים נוספים שעליהם ירצו לדון בהתייחס לנושא. הנושא שאותו מציע החוקר צריך להיות מצומצם דיו כדי להתמקד במחקר, אך יחד עם זאת רחב מספיק כדי לאפשר לשאלות נוספות לצוץ מהדיון הקבוצתי.

מתן מצלמות למשתתפים וסקירת אופן השימוש בהן

ניתן לבחור במגוון רחב של אמצעי צילום, בין אם במצלמות חד-פעמיות, דיגיטליות, מצלמות פילם, וידיאו או טלפונים חכמים. אחד מן השיקולים הוא תקציבי, אך יכולים להיות

PHOTOVOICE. בשל כך, רבים לא ששים להשתתף מלכתחילה או שנאלצים לפרוש באמצע המחקר, ולכן חוקרים רבים מציעים פיצוי כלשהו למשתתפים אשר יעמדו בהתחייבויותיהם ויסיימו את המחקר (Sutton-Brown, 2014).

חלק מהחוקרים משתמשים במצלמות חד-פעמיות, וכל משתתף מקבל מצלמה, לומד כיצד להשתמש בה וניתן לו זמן לצלם את אשר הוא רוצה. הבחירה במצלמות חד-פעמיות מוסברת בעובדה שמדובר בפרויקט קטן שאינו מצריך ציוד מתקדם או שאין תקציב לכך. כמו כן, לא ניתן להניח שלכל אחד מהמשתתפים יש ציוד צילום שיוכל לשמש אותו בפרויקט, ולכן לא בטוח שיווצר שוויון בין המשתתפים. מצלמות חד-פעמיות הן פשוטות לתפעול, ולרשות כל משתתף עומדים בדיוק 27 תצלומים – כך המשתתפים שקולים ומחושבים יותר בפעולת הצילום. החוקרים יודעים מראש מה תהיה עלות פיתוח התמונות ויכולים לתכנן את התקציב בהתאם לכך (Simmonds et al., 2015).

PHOTOVOICE בעמותת עלם

בשנת 2015 התנדבתי בארגון PHOTO IS:RAEL בעבודה באמצעות צילום עם נוער במצבי סיכון במקלט במרכז הארץ. התחלתי בעבודה עם קבוצה של נערים ונערות. חידדתי את העשייה שלי ככל שהבנתי יותר את משמעות המתודולוגיה. רציתי לבדוק את הפוטנציאל של PHOTOVOICE בתיעוד פרספקטיבות אישיות ו חברתיות של נוער בסיכון, לראות דרך העיניים שלהם את עולמם ולשמוע את קולם באמצעות הצילומים והשיחות (הלל לביאן, 2018). מתודולוגיית PHOTOVOICE שירתה שתי מטרות: היא אפשרה למשתתפים לשלוט בתמונות ובידע שהם סיפקו; והיא אפשרה תהליך איסוף נתונים בטווח זמן ארוך – במשך חצי שנה נאספו תמונות ותיעודי שיחות.

התמונות והנרטיבים הנלווים נותחו בדרך של ניתוח תוכן פרשני. תפקידי היה להנחות אותם, לאפשר שיחה, סיפורים ורפלקציה על תמונות שצילמו המשתתפים. לאחר מכן סייעתי לקודד הנושאים העולים מהדיון, כדי להבנות תערוכה שתקרא לפעולה. בסיום התהליך, לאחר חצי שנה, נראה כי התהליכים קבוצתיים היו משמעותיים ביותר. נוצר שיח פתוח בנושאים המשתקפים בדימויים הצילומיים ובמשמעותם הסימבולית. בין היתר עלו הנושאים: יחס החברה לנוער בסיכון, סטיגמות, חופש ביטוי, זהות וזהות מינית. הצילום הפך לעניין חברתי משותף. חלק מהמשתתפים ממשיכים לצלם ולפרסם תמונות בעלות מסר בפייסבוק ולא רק בקבוצה הסגורה. כמו כן, הועצמה ההבנה שלהם על אודות הקהילה שאליה הם משתייכים, התחדד אופן הביטוי שלהם את קהילתם וגברה המעורבות שלהם בקהילה, כך למשל, הם השתתפו בהפגנות ויזמו ערב לזכרו של חבר שהתאבד. הנושא שבחרו לתערוכה היה "חופש הביטוי" (Hillel Lavian, 2018).

מתודולוגיית PHOTOVOICE משמשת בתחומים שונים של מחקר. (Wang, 2006) מציין כי מאפיין ספציפי של בני נוער בשיטת PHOTOVOICE הוא מעורבותם של הצעירים בכל היבטי המחקר. זהו תהליך למידה משותפת, שבו הצעירים, קובעי מדיניות והחוקרים תורמים זה לזה ולומדים זה מזה ומן המומחיות של כל אחד מהם; תהליך שתורם לפיתוח תודעה ביקורתית. ל-PHOTOVOICE שלושה תחומי השפעה על בני נוער שאותרו על ידי קטלני ומיניקלר (Catalani & Minkler, 2010): העצמה – בני הנוער מרגישים שהתוצאה של הפרויקט שייכת להם; הבנה – צעירים מבינים את קהילותיהם וצורכיהן; ומעורבות בקהילה. השימוש

שיקולים נוספים, למשל אופן פיתוח התמונות או עריכתן. הגורם המכריע במחקר הוא תוכן התמונה או המשמעות שהצלם מעניק לה, ולא איכות התצלום. עם זאת, ההדרכה נועדה להכיר למשתתפים את אבזור הצילום וללמדם כיצד ניתן להפיק את המרב מהצילום.

זמן צילום

משך הזמן שיש למשתתפים לטובת משימת הצילום תלוי אך ורק בהגדרת הפרויקט. סביר שמסגרת הזמן שיש לחוקר מושפעת ממגבלות אלו ואחרות. במחקרים קצרים שאורכים פחות משבועיים המשתתפים יאלצו למצות את משימת הצילום בימים בודדים, בעוד שבמחקרים ארוכי טווח יהיו למשתתפים הזדמנויות רבות למצות את מלאכת הצילום.

פגישות דיון

רכיב חשוב בשיטת PHOTOVOICE הוא שיתוף התמונות, כדי להניע שיח. כאמור, הדגש ב-PHOTOVOICE הוא הפרשנות של הצילום ולא הצילום עצמו. לכן, בשלב הדיון הקבוצתי, המשתתפים חולקים את הצילום והסיפורים עם יתר חברי הקבוצה ומאירים את תוכן התמונה לפי נקודת מבטם.

קביעת תבנית לשיתוף הצילומים והסיפורים עם קובעי המדיניות

שלב זה תלוי בפרויקט המסוים ובמטרותיו. השיטות להנעת שינוי חברתי שונות ומגוונות ויכולות להתבטא בהקמת מיצגים ותערוכות לקהל הרחב או במצגת והסברים בפני ועד מנהלים. חשיפת האירועים לגורמי תקשורת בהחלט יכולה להגדיל את מידת העניין הציבורי במחקר. כאשר הדבר אפשרי, משתתפי המחקר יכולים להשתתף בפרק הצגת הצילומים, לענות על שאלות הקהל ולחלוק את התובנות שלהם מהמחקר. חשוב להקפיד להציג גם את המשמעות שהמשתתפים העניקו לצילומים שלהם ולא רק את הצילומים עצמם בכל תבנית שיתוף שתיבחר.

הדיון בתמונות נעשה סביב חמש שאלות מרכזיות שמופנות אל המשתתף שצילם את התמונה, ובהמשך הדיון מתפתח לקבוצה כולה. מטרת השאלות לפתח תודעה ביקורתית החל משלב זיהוי הבעיה ועד שלב מציאת פתרון אפשרי.

השאלות הן:

מה אתה רואה בתמונה?

מה בעצם קורה בתמונה?

איך זה קשור לחיים שלנו?

למה מצב זה או כוח זה קיים?

מה ניתן לעשות לשינוי המצב?

לשיטת PHOTOVOICE יש כמובן גם מגבלות, בדומה לכל תחום או שדה מחקר אחר. על אף היתרון המובהק של מעורבות המשתתפים בניסיון להניע שינויים חברתיים, ישנם חסרונות בולטים, למשל עלות זמן. עלות עריכת מחקר בשיטת PHOTOVOICE יכולה להיות גבוהה מאוד, בכפוף למשתנים כמו איכות ציוד הצילום, גודל הקבוצה, עיבוד הצילומים ועוד. המחקר גוזל זמן רב מהמשתתפים ומחייב אותם לעבור את השלבים של עריכת מחקר

מהמסע לאתיופיה התקיים בארץ פסטיבל הצילום הבינלאומי השביעי, ובו הוצגו צילומים שצולמו על ידי הנוער בקהילה. לצד כל תצלום הופיעו היגדים שלהם על הצילום.

להלן שתי דוגמאות:

המקווה - גסטאו פסקאו

המקווה, גסטאו פסקאו
קהילת ביתא ישראל
אדיס אבבא, 2018

"הכי חשוב לנשים זה המקווה. יש אורחים שבאים, כמו אתם, ויש אנשים שהם לא יהודים אז רציתי להראות להם את המקווה. במקווה יש מים של גשם ויוצאים מהמקווה מקודשים".

בקבוק - טגבו וורקו

בקבוק, טגבו וורקו,
קהילת ביתא ישראל,
אדיס אבבא, 2018

"אנחנו רואים שמחזיקים את הבקבוק בחוט והוא לא יכול לזוז ובפנים יש לו מים וחול. בסוף הוא יכול להוציא את הפרח אבל ייקח לו זמן. גם אנחנו ככה החיים שלנו בתוך האדמה. אנחנו לא יכולים לזוז. אם אני רוצה לעלות עכשיו אני לא יכול לעלות אבל בסוף נעלה!" בתערוכה הוצג גם סרטון קצר של התהליך שנעשה שם. כל אותו זמן נשארנו בקשר עם חברי הקבוצה, שאף הוזמנו לתערוכה. לשמחתנו שניים מחברי הקבוצה שהו בארץ באשרת סטודנט והגיעו לבקר בפסטיבל עם חבריהם מהשיבה שבה למדו. אחד הרגעים המרגשים ביותר היה לראותם מסבירים למבקרים בתערוכה על העבודות שלהם ועל הקהילה באתיופיה. לשמחתנו שלושה מהמשתתפים עלו השנה לארץ.

לסיכום, PHOTVOICE כשיטת מחקר פותחה בסוף המאה הקודמת בניסיון לסייע לאוכלוסיות מוחלשות ומודרות ולפתח אצלן תודעה ביקורתית, כדי שיוכלו להשמיע את

בשיטות צילום עשוי לעזור לצעירים לצאת נגד דעות קדומות ולערער על כך שמייחסים להם חוסר מיומנות בקבלת החלטות. שיטות צילום עשויות לעזור בהדגשת יכולת הפעולה ומקור הכוח שלהם (Aldridge, 2014).

ח' בת 16
עמותת עלם, 2016

במהלך עבודתי עם הקבוצה הבנתי את העוצמה של שיטת PHOTOVOICE, מעבר להיותה מתודולוגיה מחקרית. בחשיבה משותפת בעמותה החלטנו להכשיר מתנדבים ב-PHOTOVOICE, ככלי להשמעת קול, העצמה ושינוי חברתי. מטרות העמותה, אף על פי שהן מבוססות על אותה מתודה, אינן מכוונות מחקר. הדגש הוא על שינוי חברתי באמצעות התנדבות בקהילות והפצת ידע, באמצעות הכשרת מנחים ושמירת הידע בקהילות. ישנו דגש על פלטפורמות התצוגה, מעבר לפסטיבל הצילום במרכז הארץ, במטרה לייצר שיח חברתי, להשמיע מגוון קולות, להעצים את הקהילה ולהגיע לקובעי מדיניות. לכן הוחלט בארגון לכנות את הפעילות החברתית PHOTO IS:VOICE. בנינו תוכנית לימודים שתכלול תיאוריה, התנסות של המנחים עצמם ובניית הבנה של התהליך ומטרותיו. מאות מנחות ומנחים עברו החל משנת 2016 את תהליך הלמידה והנחו מאות קבוצות בכל רחבי הארץ. לאורך כל הדרך אנחנו מנחים את המתנדבים לנהוג בגישה של אתיקה וצדק, המבוססת על דאגה ואכפתיות כלפי האחר, מתוך מודעות לכך שהעצמי והאחר קשורים וערבים זה לזה (גיליגן, 1995).

פתחתי את המאמר במשפט "רק אנחנו יכולים לספר על החיים שלנו", שאמרה מסקרה שפראו תשרי, נערה אתיופית, בסיום סדנת PHOTO IS:VOICE שהתקיימה באדיס אבבה, אתיופיה. אסיים בתיאור הסדנה.

בשנת 2018 יצאנו למדבר באתיופיה, במסע שאורגן על ידי ארגון PHOTO IS:RAEL. לפני שיצאנו למדבר ביקרנו בקהילה היהודית באדיס אבבה, המונה כ-3,000 איש, הממתינים כבר עשרים שנה בהשתוקקות גדולה לעלות לישראל. בשולי העיר, מאחורי שער ברזל ישן, הם חיים בדלות גדולה ומנסים לצעוק את זעקתם, ולהביץ מדוע אין פתרון לבעייתם מטעם אף גורם רשמי בארץ.

מבחינתי היה זה המקום הנכון ביותר להשמעת קול באמצעות צילום. שאלנו את חברי הקהילה אם ירצו שנחזור למפגש כזה והם הביעו נכונות. אכן, אחרי שבוע במדבר חזרנו לקהילה וערכנו מפגש של כמה שעות במטרה להעלות קולות של משתתפים מאתיופיה ולהביאם לארץ ישראל, באמצעות תצלומים וסיפורים שיוצגו בפסטיבל הצילום הבינלאומי השנתי שעורכת בארץ ארגון PHOTO IS:RAEL.

המשתתפים בקבוצה נתבקשו להביע על ידי צילום את מצבם. כחצי שנה אחרי שחזרנו

רשימת המקורות:

- אוולאי, א' (2006), האמנה האזרחית של הצילום, תל אביב, רסלינג.
- בוצר, ע' (2015), צמצם התשוקה, פסיכותרפיה וצילום, תל אביב, רסלינג.
- גיליגן, ק' (1995), בקול שונה: התאוריות הפסיכולוגיות והתפתחות האשה, תל אביב, ספרית הפועלים.
- הוקס, ב' (2002), פמיניזם זה לכולם – פוליטיקה מכל הלב, חיפה, פרדס הוצאה לאור.
- הלל לביאן, ר' (2018), "החברה שופטת אותנו רק לפי מה ששונה: הרסטות, הפירסינג והקעקועים" PHOTVOICE כפרקטיקה להעצמה של בני נוער במצבי סיכון", מניתוק לשילוב – היבטים בחינוך ילדים ונוער בסיכון, 20, 189 – 210.
- הקה, ד', לביא-אג'אי, מ', קרומר-נבו, מ' (2014), "הזמנה לדין במתודולוגיות מחקר פמיניסטיות", בתוך: מתודולוגיות מחקר פמיניסטיות, מ', קרומר-נבו, מ', לביא-אג'אי, ד', הקה (עורכות), מתודולוגיות מחקר פמיניסטיות. תל אביב, הקיבוץ המאוחד. עמוד 7 – 31.
- מוצפי-האלר, פ' (2007), "לקרוא את כל הוקס בישראל: פמיניזם רדיקלי, חשיבה ביקורתית ואחוות האחיות החדשה", בתוך: ינאי, נ', אלאור, ת', לובין, א', נווה, ח' (עורכות), דרכים לחשיבה פמיניסטית. רעננה, האוניברסיטה הפתוחה, עמ' 581 – 618.
- מכטר, א' (2019), הדימוי – דיון בעקבות ניטשה, בודריאר, דבור, תל אביב, רסלינג.
- סונטאג, ס' (2012), הצילום כראי התקופה, תל אביב, ספרית אפקים – עם עובד.
- פוקו, מ' (2011), המילים והדברים, תרגום: אבנר להב. תל אביב, רסלינג.
- פריירה, פ' (1981), פדגוגיה של מדוכאים, ירושלים, מפרש.
- פריירה, פ' (2015), מכתבים למורה לאלה המעוים ללמד, תל אביב, דרור לנפש.
- קמיר, א' (2002), פמיניזם, זכויות ומשפט, ספריית "האוניברסיטה המשודרת", משרד הביטחון – הוצאה לאור.
- רסלר, מ' (2006), "בתוך, ליד, מחשבות לאחר מעשה: על צילום תיעודי". בתוך: רסלר, מ' (עורכת), בתוך ומחוץ לתמונה: על צילום, אמנות ועולם האמנות, תל אביב, פיתום, 2006, עמ' 95 – 139.
- Aldridge, J. (2014), Working with vulnerable groups in social research: Dilemmas by default and design, *Qualitative Research*, 14(1), pp. 112-130.
- Catalani, C. & Minkler, M. (2010). Photovoice: a review of the literature in health and public health. *Health education & behaviour*, 37(3), pp. 424-451.
- Genoe, M. R. & Dupuis, S. L. (2013), Picturing leisure: Experience of leisure and dementia, *The qualitative report*, 18 (Art. 21), pp. 1-21. from: <http://www.nova.edu/ssss/QR/QR18/genoe21.pdf>
- Hillel Lavian, R. (2018), "Society judges us only by what is different, dreadlocks, piercings and tattoos": Photovoice as a method for the empowerment of youths at risk, *Journal of Special Education and Rehabilitation, Faculty of Philosophy, University Ss. Cyril and Methodius, Skopje, Republic of Macedonia*, 19 (1-2), pp.76-101.
- Latz, Amanda O, Phelps-Ward, Robin, Royer, Dan, Peters, Tiffany, "Photovoice as Methodology, Pedagogy and Partnership-Building Tool: A Graduate and Community College Student Collaboration, *Journal of Public Scholarship in Higher Education*, Vol. 6 (2016), pp. 124-142.
- Rania, N., Migliorini, L., Reborra, S. & Cardinali, P. (2015), Photovoice and interpretation of pictures in a group discussion: A community psychology approach. *Qualitative research in psychology*, pp. 1-15.
- Rose, G. (2012), *Visual methodologies* (3rd ed.), London, UK, Sage.
- Simmonds, S., Roux, C., & Avest, I. (2015), "Blurring the Boundaries Between Photovoice and Narrative Inquiry: A Narrative Photovoice Methodology for Gender-Based Research", *International Journal of Qualitative Methods*, Vol. 14, No. 3, pp. 33 - 49.
- Sutton-Brown, C. (2014), "Photovoice: A Methodological Guide", *Photography and Culture*, Vol. 7, No. 2 (July), pp. 169-186.
- Wang, C. & Burris, M. A. (1997), Photovoice: concept, methodology, and use for participatory needs assessment, *Health education & behavior*, 24(3), pp. 369-387.
- Wang, C. (2006), Youth participation in photovoice as a strategy for community change, *Journal of community practice*, 14 (1, 2), pp. 147-161.
- Wang, C., & Burris, M. A. (1994), Empowerment through photo novella: portraits of participation. *Health education quarterly*, 21(2), pp. 171-186.

קולן בנושאים החשובים להן, להגיע לקובעי המדיניות ולהניע לשינוי. מניסיון מצטבר בשש השנים האחרונות בקהילות מגוונות אני יכולה לומר שכל קבוצה יכולה לצאת נשכרת מתהליך כזה, ואין צורך בהגדרה של "מוחלש" או "מודר". המשתתפים שותפים בכל השלבים, החל משלב ההכנות, עבור שלב הדיונים, ועד הצגת הממצאים. יתרה מכך, ישנה חשיבות עליונה ומכרעת למתן הפרשנות לתמונות מצד משתתפי המחקר. הפרשנות שלהם לצילומים היא זו שמשלימה את התמונה במלואה ומעניקה משמעות לעבודתם. אך לא די בהצגת הממצאים והתמונות, יש להגיע לקהל המתאים, כך שאלו יוכלו לנסות להשפיע ולעזור במצב חברתי שאותו מבקשים המשתתפים לשנות. מתודולוגיה זו ממקמת את המשתתפים כמומחים של ידע, אשר מחזיקים בשליטה מלאה על הידע שהם מבקשים לחלוק עם הסביבה – דרך המחקר או דרך הצגת התמונות בתערוכה.